

Borislav Mikulić, Tübingen

Govor i afazija filozofije**Skica jednog filozofskog slučaja**

»Die Frankfurter Schule und die Folgen« (Ludwigsburg, 10—15. 12. 1984.)

Izgleda apsurdno govoriti o afaziji filozofije ukoliko filozofska afazija kao najradikalniji oblik afazije u biti dokida svaki govor, pa tako i govor o sebi. No, posebnost filozofske afazije sastoji se u tome što je ona, upravo kao stvar filozofije, uvučena u pogon teorijskog diskursa i što već sama afazija postaje vlastiti problem filozofije. Okvir i unutrašnju strukturu događaja o kojem je ovdje riječ može se prepoznati u toj okolnosti, a ne toliko u vanjskom scenariju koji se može svesti na jednu rečenicu: radi se o simpoziju posvećenom *Frankfurtskoj školi* i njezinoj recepciji, održanom od 10. do 15. 12. 1984. u Ludwigsburgu, gdje je — zahvaljujući prisustvu nekih od glavnih predstavnika — atmosferu skupa odredilo pitanje odnosa *kritičke teorije* (u najrecentnijem Habermasovom izdanju) i jugoslavenske *praxis-filozofije* (specijalnije, »zagrebačkog kruga«).

Svaki poziv na učestvovanje u teorijskoj diskusiji o jednoj teoriji, kao što je u ovom slučaju *kritička teorija*, podrazumijeva moć *verbalne* eksplikacije vlastite ideje, i to do kraja. Situacija je utoliko zaoštrenija što se teorija kojoj je posvećen simpozij istovremeno javlja kao osnovni akter događaja. To, drugom riječima, znači da mu ona određuje čak sačinjava okvir i sadržaj. Još više od toga, ona se pokazuje kao *subjekt diskursa* koji se tu uspostavlja. Time se *praktički*, doduše u ideelnom mediju jednog filozofskog simpozija, koji već sam po sebi čini obris idealne komunikacijske zajednice zatvorene u hotelska stakla, vraća ono što ta teorija negira teorijski: pitanje subjekta.

Činjenica što se *kritička teorija* faktički pojavljuje kao subjekt teorijskog govora o samoj sebi, pokazuje se kao sindrom filozofske situacije u kojoj se sama nalazi: negiranje subjekta u kritičkoj teoriji društva otkriva, *mutatis mutandis*, da ta teorija ne tematizira sebe kao subjekt svoje kritičke analize, dok istovremeno za *društvo* u toj analizi zadržava mjesto objekta. Upravo s obzirom na »društvo« kao predmet teorijske analize, ta je situacija dvostruko problematična: jednom zato što *kritička teorija* opstoji u realnom društvu kao svojoj konkretnoj historijskoj situaciji, a drugi put — što je sad i najvažnije — *društvo* je za kritičku teoriju ne samo predmet njezine kritičke analize nego je, upravo kao *predmet*, već unaprijed »društvo« (pojam društva), što znači *teorijski concretum* koji ona sama ispostavlja.

Ovu drugu okolnost recentna kritička teorija ne uzima u obzir kao konstitutivni moment svog teorijskog diskursa, i zato predmetom svoje analize može učiniti sve, čak i sebe, a da pri tome sama sebi ne postane problem. Tom je situacijom osiguran okvir, medij i opstanak kritičke teorije kao teorije. Zato na filozofskom skupu predmetom diskusije može postati *društvo* (njezin predmet), njezina metoda i, konačno, ona sama, kao filozofska škola. Lice subjekta teorije mehanizmom mimikrije i preobrazbe u predmet, metodu i školu, pri tome stvarno može ostati neprepoznato.

Nova kritička teorija zato ne pati od afazije, ona je prije trbuhozborac, jer njezino Janusovo lice ne-

ma usta subjekta. Njezin govor se kreće neposredno u okviru teorijski ispostavljenog. Ovo se pak prepoznaje kao postojeće, jer »mišljenje nepostojećeg« nije ništa drugo nego »mišljenje nemislivog« (A. Wellmer). Radikalna kritika metafizičke filozofske tradicije, kakvom sebe pozitivno tumači kritička teorija, jednim potezom ocrta svoju protometafizičku poziciju na Parmenidovoj liniji: suće kao jedino *mislivo* (eón/noetón), mislivo kao izravno *izrecivo* (noetón/phatón). Parmenidovo *jedno*, isti čas kad se noetički konstituira, pokazuje se kao trojedno (suće-mislivo-iskazivo), i time mišljenje ispostavlja kao *model znanja*. Mislivo u svojoj strukturalnoj genezi krije ideju *znatljivog*, ukoliko se mišljenje uspostavlja kao predmetno mišljenje, pa makar mu predmet bio i beskonačna *jestost* (bitak naprosto). Da je taj princip znanje na djelu i u modernoj kritičkoj teoriji, posvjedočit će slijedeće pitanje: *Kako se to može metodologijski postaviti i operacionalizirati?* (J. Habermas).

Pitanje se tiče ideje *praxis*. »Praxis« kao nepostojeće/nemislivo izranja na rubu mogućnosti filozofske komunikacije, omeđene teorijskim diskursom. Na rubu moćnosti komunikacije — znači na rubu afazije. *Praxis* kao noseća ideja *mišljenja revolucije*, kakvom sebe u svom najradikalnijem vidu razumije jugoslavenska *praxis-filozofija*, biva prisiljena na krajnju verbalnu samoeksplikaciju, i dospijeva do iskaza da »mišljenje revolucije nije mišljenje pozitivno postojećeg kao predmeta nego mišljenje (još) nepostojećeg«. (G. Petrović) Projekt mišljenja revolucije dospijeva u sudar s projektom mišljenja *mislivog/postojećeg*, što znači s čitavom poviješću mišljenja koju poznamo kao historiju filozofije. Pri tome se pokazuje da je *praxis*, kao ideja »nepostojećeg«, za jedne nemisliva, za druge neiskaziva. Poredak teorijskog diskursa prijeto da se time preobrati u začarani komunikacijski krug. To se ipak ne događa, jer se afazija globalnog filozofskog diskursa, gdje bi se sama filozofija kao teorijsko mišljenje mogla dovesti u pitanje, namodješta praksom u biti monologijskih referata po »sekcijama« (filozofija, teorija društva, estetika). Usprikoš tome, ili baš zbog toga, afazija filozofije se perpetuira na

dvostrukom planu: kao nemogućnost dijaloga obiju strana, i kao nemogućnost samo verbalne eksplicacije jedne strane.

Posrijedi je, zapravo, različita ideja mišljenja: na jednoj strani mišljenje kao produktivne moći »subjekta« da stvara svoj misaoni svijet kao svoj povijesni *concretum* (mišljenje kao moć produkcije *nemislivog*), i, na drugoj strani, mišljenje kao moći *prešućenog subjekta* da svijet objektivno postojećeg učini predmetom svoje analize (mišljenje kao kritičko *znanje* postojećeg u njegovim objektivnim strukturama — sistem/svijet života).

Ovako ocrтана filozofska situacija nije ništa manje transparentna ni u imenu filozofija o kojima je riječ. *Kritička teorija društva* (»koja nikad nije bila dovoljno kritična« G. Petrović) s pravom sebe naziva teorijom, jer time omeđuje svoju teorijsku opciju svijeta koji vidi u strukturama postojećeg. *Filozofija prakse* svojim imenom otkriva da se mišljenjem nalazi na rubu filozofske afazije. Ova, čini se, nastupa ulaskom u diskurs određen i diktiran teorijskim *interesom*, koji zahtijeva direktnu i krajnju verbalnu eksplicaciju nečega što izmiče samo verbalnoj eksplicaciji, budući da joj svaki puta prethodi: *praxis*. Filozofija prakse time ocrta svoje mjesto na granici filozofije, kao mišljenje u prijelazu preko granice povučene teorijskim *interesom za pozitivni predmet*. Ako filozofija prakse po mišljenju glasnogovornika modernih teorija (ne samo kritičke) ne odgovara tzv. *modernitetu*, onda u tome možemo vidjeti čak ne malu prednost za *praxis-poziciju*, budući da se iza pojma *modernitet* nerijetko krije samo floskula o »stanju« modernog svijeta, kojemu moderne teorije nastoje adekvatno odgovoriti.

Problem *mišljenja revolucije*, koje sebe razumije kao djelatni princip, leži, stoga, u prinudi na verbalnu eksplicaciju koju nameće globalna struktura *moderniteta*: teorijski diskurs. Taj problem nije, međutim, nikako nov: nemogućnost samorealizacije u pragmatički strukturiranoj »komunikacijskoj zajednici« (društvo) odaje arhetipsku situaciju filozofskog mišljenja koje sebe shvaća u prijelazu. Nazovimo tu situaciju Heraklitovim kompleksom mišljenja.

Borislav Mikulić

Sprache und Aphasie der Philosophie

Dass eine theoretische Diskussion selbst zum philosophischen Fall werden kann, zeigt das philosophische Symposium unter dem Arbeitstitel »Die Frankfurter Schule und die Folgen« (Ludwigsburg, 10. – 15. Dezember 1984), an dem, dank der Anwesenheit etlicher Hauptvertreter, das Verhältnis zweier lebendigsten Strömungen des modernen Marxismus – der *Kritischen Theorie* und der jugoslawischen *Praxis-Philosophie* – zum ausschlaggebenden Diskussionsthema geworden ist. Philosophisch

relevant ist die Tatsache, dass dem Vollzug der Diskussion eine unbedachte Kommunikationsunmöglichkeit zugrunde lag, die wiederum nur auf zwei verschiedene Ideen des Denkens hin zu verstehen ist: einerseits des Denkens eines gegenständlich Erfassbaren, andererseits des Denkens als Hervorbringung des Undenkbaren. Das dabei Gemeinte (die Idee der Praxis) erweist sich somit für die eine Seite als undenkbar, für die andere als unaussagbar.